

Панченко О.А.

ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр
Міністерства охорони здоров'я України»

Кабанцева А.В.

Донецький національний медичний університет

Сердюк І.А.

ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр
Міністерства охорони здоров'я України»

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТУРБУЛЕНТНОГО ЧАСУ

У статті досліджуються сучасні інформаційно-психологічні виклики турбулентного часу, що зумовлено впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, інформаційних, психологічних і технологічних факторів, та вимагають системного реагування, адекватної трансформації сектору безпеки.

Зазначено, що епоха турбулентності має інформаційно-психологічний характер, а тому й виклики (фактори або ризики розвитку інформаційного дисонансу), що її описують, мають інформаційно-психологічне підґрунтя. Це пов'язано з тим, що за максимального захисту завжди існує ризик збитків, зокрема завданих психічному, фізичному здоров'ю і психологічному благополуччю через вплив негативних інформаційно-психологічних факторів.

Одним з актуальних інформаційно-психологічних викликів сьогодення, є наявність інформаційно-психологічної війни та озброєного конфлікту, що відзначається суттєвим зростанням населення, яке зазнало впливу інформаційно-психологічної турбулентності. Деструктивні чинники гібридної (інформаційно-психологічної) війни можуть викликати стійкі зміни в людей із низьким рівнем стресостійкості, тим самим послаблюючи кадровий потенціал держави й систему національної безпеки загалом.

Розглядається поняття «інформаційно-психологічна турбулентність» – нестабільний стан психіки людини, викликаний інформаційним впливом, що виявляється в раптових припливах гніву, печалі або відчаю, відчутті тривоги, роздратування, страху чи смутку. У такому стані особистість неадекватно оцінює навколишнє оточення й робить нелогічні вчинки.

Зазначено, що захист індивідуальної та суспільної свідомості від негативних інформаційних впливів становить основний зміст організації забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Акцентовано на необхідності подальших серйозних досліджень означеної проблеми для виробки дієвої державної політики для її вирішення.

Ключові слова: інформаційне середовище, інформаційна турбулентність, інформаційно-психологічна безпека, інформаційно-психологічні виклики, інформаційно-психологічна турбулентність.

Постановка проблеми. За всіма економічними, політичними, екологічними, культурними, інформаційними ознаками, людство вступило в епоху турбулентності, домінуванням інформаційних технологій та глобальних інтеграційних процесів, де характерними особливостями є: плинність, нестійкість, невизначеність, і що ставить перед суспільством досі незвідані виклики. Серед науковців існує думка, що саме інформатизація суспільства призвела до прискорення появи нових тенденцій у світовому розвитку. Епоха турбулент-

ності має інформаційно-психологічний характер, а тому й виклики (фактори або ризики розвитку інформаційного дисонансу), що її описують, несуть інформаційно-психологічне підґрунтя. Це пов'язано з тим, що навіть за максимального захисту завжди існує ризик збитків, зокрема психічному, фізичному здоров'ю і психологічному благополуччю через вплив негативних інформаційно-психологічних факторів.

Інформаційні технології застосовуються майже у всіх сферах суспільного життя, що робить

суспільство і кожного конкретного індивіда все більш залежним від інформації. Все частіше їх використовують для маніпулювання масовою свідомістю, впливу та управління людьми [4]. З розвитком інформаційних технологій і інформаційного суспільства, в умовах глобалізації виникло ціле коло невирішених проблем, істотно змінилась характеристика викликів і загроз цивілізації. Головне завдання держави – сформувати ефективні механізми протидії викликам і загрозам задля забезпечення психологічної безпеки особистості й стійкого розвитку держави [2, 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Новітні інформаційні технології, сучасні інформаційні й психологічні форми та способи впливу на особу і суспільство стають невід’ємною частиною повсякденного життя. Цьому питанню присвячені дослідження Ю.М. Кузнецової та Н.В. Чудової [6]. Об’єктом впливу у турбулентний час є людська психіка, психологія груп і цілих товариств, а основним засобом впливу – інформація. С.Е. Некляев стверджує, що «інформаційно-психологічна війна пов’язана з впливом на психіку індивіда» [7]. І.М. Панарін абсолютно слушно зазначає: «Засоби ураження, впливу на людей і їх психіку розрізняють залежно від цілей їхнього застосування в психологічній війні. До таких цілей уналежнюють: спотворення одержуваної політичним керівництвом, командуванням і особовим складом збройних сил противника інформації й нав’язування їм неправдивої або беззмістовної інформації, яка позбавляє їх можливості правильно сприймати події або поточні обставини і приймати правильні рішення» [8].

Збереження інформаційної безпеки людини, її психологічного здоров’я, пошук ефективних методів розв’язання вказаної проблеми є важливим і актуальним питанням державної інформаційної політики.

Постановка завдання. Головна мета цієї роботи – визначити інформаційно-психологічні виклики турбулентного часу та шляхи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні турбулентні виклики для держави, зумовлені впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, інформаційних, психологічних і технологічних факторів, вимагають системного реагування, адекватної трансформації сектору безпеки.

Турбулентність торкається всіх сфер людської життєдіяльності, у тому числі й інформаційної, де інформаційне середовище становить сукуп-

ність інформації, інформаційної інфраструктури, соціально-економічних і культурних регуляторів інформаційних процесів. Знаходячись в інформаційному середовищі, суб’єкт інформаційних відносин піддається різним впливам, серед яких:

1) той, що активізує діяльність суб’єкта шляхом наявності достатньої кількості інформації необхідної якості, тобто високого ступеня задоволення інформаційної потреби;

2) той, що гальмує надмірною кількістю «інформаційних шумів» і низьким рівнем задоволення інформаційної потреби;

3) нейтральний, що не надає суттєвого впливу на діяльність суб’єкта.

Сучасне інформаційне середовище (далі – ІС) – це сфера людської життєдіяльності, яка не тільки найбільш динамічно розвивається, але й практично одноосібно диктує умови розвитку сучасного суспільства. Інформаційно-психологічний вплив на людину з боку ІС досить широкий і, водночас, суперечливий, що викликано турбулентністю сьогодення [10].

Інформаційно-психологічний вплив на людину з боку інформаційного середовища досить суперечливий, тому що поряд із конструктивними властивостями вона володіє й деструктивними.

До конструктивних впливів інформаційного середовища можна уналежнити:

- вільний доступ до інформаційних ресурсів;
- великі обсяги інформації розваг;
- висока комфортність (отримання інформації на робочому місці) і оперативність;
- економія часу;
- можливість спілкуватися з великою кількістю людей, що знаходяться в різних точках планети.

До деструктивних впливів інформаційного середовища належать:

- повна залежність від інформаційної інфраструктури;
- зниження рівня комунікативних навичок;
- негативний вплив на здатність граматично і синтаксично правильно висловлювати свою думку;
- негативний вплив на аналітичне та критичне мислення;
- маніпулювання громадською думкою з боку влади, фінансово-політичних кіл;
- використання технологій навіювання, які можуть бути використані в засобах масової інформації;
- можливість руйнування приватного життя людей і організацій за допомогою інформаційних технологій;
- проблема достовірності інформації;
- негативний вплив на психологічне здоров’я.

Деструктивні впливи інформаційного середовища значною мірою визначаються турбулентністю інформаційного середовища, зокрема тими змінами, що відбуваються з високим ступенем невизначеності й непередбачуваності. Зони турбулентності характеризують край нестійке положення, яке під вагою найменшого негативного впливу може втратити рівновагу й змінити свій стан. Якщо не вживати належних заходів протидії, виникає хаос [9].

Конструктивні та деструктивні впливи інформаційного середовища визначаються рядом властивостей і характеристик, що, власне, і відображають закономірності його розвитку та функціонування. Першою важливою особливістю, на яку потрібно звернути увагу, є те, що інформаційному середовищу притаманне постійне і стрімке розширення. Наступною важливою рисою інформаційного середовища є складність і неоднозначність. І нарешті, основною характеристикою інформаційного середовища є «турбулентність» – невпорядкований рух, якому характерна швидка зміна темпів процесів, що відбуваються. Турбулентність інформаційного середовища означає, що зміни в ньому відбуваються з високим ступенем невизначеності й непередбачуваності. У такому стані не можна однозначно визначити характер впливу інформаційного середовища – чи є сприйнята інформація корисною, нейтральною або шкідливою.

До факторів інформаційного середовища, здатних впливати на психологічну безпеку соціуму слід віднести якісну та кількісну характеристику інформації (обсяг, справжність, кількість тощо), відповідність характеристик інформації параметрам реципієнтів та установкам навколишнього середовища, наявність у сучасних інформаційних технологіях специфічних елементів, що змінюють психічний стан людини, наявність в інформаційних потоках вдосконалених фізичних носіїв інформації, які впливають безпосередньо на фізіологічні носії. Однак інформаційне середовище – не єдине джерело ризиків для суспільства, сама особистість теж може бути джерелом формування факторів інформаційно-психологічного ризику, серед яких можна виділити: незрілість і нездатність до фільтрації одержуваної інформації, особистісний конформізм, схильність до маніпулятивних дій ззовні, масове зараження ідеями, функціональні зміни психіки, психоемоційний стрес, фрустрацію, тривожність.

Невизначеність інформаційного середовища виступає як деструктивний чинник, формуючи

шари інформаційної та суспільно-політичної турбулентності, і як наслідок – потрапляння особистості до інформаційно-психологічної турбулентності. Перебування особи в стані інформаційно-психологічної турбулентності веде до виникнення постстресових розладів, що вимагає адекватного медико-психологічного реагування.

Одним з інформаційно-психологічних викликів сьогодення є наявність інформаційно-психологічної війни та озброєного конфлікту, що відзначається суттєвим зростанням населення, яке зазнало впливу інформаційно-психологічної турбулентності. У останніх відзначаються великі моральні та психологічні страждання (травми), що були перенесені внаслідок впливу інформаційної містифікації, навмисного поширення дезінформації, проживання/перебування в умовах воєнних дій, збройних конфліктів, тимчасової окупації, внутрішнього переміщення, залишення свого місця проживання/перебування у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, а також загибелі (зникнення безвісти), потрапляння у полон, смерті внаслідок поранення, контузії або каліцтва близької людини. Такий життєвий досвід може супроводжуватися різними формами відхилень психоемоційного стану, розвитку пограничних психічних розладів. Переважаючими емоціями вказаних осіб є тривога, страх, паніка, дратівливість, безпорадність, що переростають у невротичні, пов'язані зі стресом розлади (панічний, змішаний тривожний і депресивний, соматоформний розлади).

Деструктивні чинники гібридної (інформаційно-психологічної) війни, що все частіше виникають останнім часом, можуть викликати стійкі зміни в людей із низьким рівнем стресостійкості, тим самим послаблюючи кадровий потенціал держави й систему національної безпеки загалом. Нервова система відчуває постійний тиск і може залишатися постійно в активному стані, що стимулює продовження вироблення додаткових порцій гормонів стресу протягом тривалого періоду. Це виснажує резерви організму, викликає в людини відчуття перевтоми й слабкості. Послаблюється імунна система організму, виникають інші проблеми, пов'язані з вичерпанням різних біологічних резервів. Стрес часто викликає формування різних психічних розладів, одним із яких є невротична тривога (панічний розлад).

Психологічний вплив може здійснюватися за допомогою різних механізмів. Основними з них є такі: дезінформування; пропаганда; диверсифікація громадської думки; психологічний тиск;

поширення чуток. Зазвичай це відбувається в інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь.

Одним із механізмів психологічної війни є ідеологічна обробка – процес поширення та прищеплення певної ідеології людям. Джерелами ідеології є її носії і результат їхньої ідеологічної діяльності. Під носіями слід мати на увазі окремих людей – прихильників цієї ідеології – та інформаційні носії, серед яких ЗМІ, друкована продукція, інтернет-ресурси тощо.

Механізми психологічного впливу ґрунтуються на маніпуляції свідомістю людини. [11, 12]. Це одна з найбільш серйозних і широко обговорюваних проблем нашого часу. Її гострота пропорційна руйнівним наслідкам маніпулятивних технологій в суспільстві, що виявляється в деструкції прийнятих моральних норм, трансформації цінностей та ідеалів, поширенні насильства, жорстокості і так далі. [12]. Мета маніпуляції полягає в управлінні образним сприйняттям дійсності, формуванні відповідної реакції на інформацію, насамперед переконанні у правдивості

Можливості й потенціал сучасних інформаційних технологій в умовах психологічної війни використовуються з метою поширення дезінформації, пропаганди, фейків, маніпулювання фактами, ідеологічного демонтажу масової свідомості й формування потрібних ціннісних наративів. Негативний вплив інформаційних технологій зазвичай проявляється у найслабших місцях чи сферах суспільного життя. Використовуючи їх, технології маніпулятивного впливу проникають у повсякденне життя людей, формуючи «потрібні» світоглядні та ціннісні пріоритети. Комунікаційними каналами виступають мас-медіа та всевітня мережа Інтернет, які створюють так звану викривлену реальність, де відбувається формування підпорядкованості свідомості ідеям, які пропагуються ЗМІ, що робить людину відкритою і беззахисною перед маніпулятивними технологіями. Таким чином інформація стає зброєю [1, 11].

Дезінформування передбачає обман чи введення об'єкта в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих суб'єктом дій. В узагальненому вигляді акції дезінформування можуть проводитися шляхом створення видимості випадкового витоку закритої інформації, використання ЗМІ, теле-, радіокомпанії, друковані видання та окремих «кишенькових» журналістів.

Пропаганда як один з основних механізмів психологічного впливу, що здійснюється в рам-

ках психологічної війни, не обмежена жодними моральними заборонами й не рахується ні з якими коштами. На думку фахівців [5, 11, 12], руйнівне стимулювання психіки і становить суть пропаганди в умовах психологічної війни. Психологічні знання в цих випадках використовуються проти людини і її найбільш сильних життєвих потреб. Як правило, методом інформаційної пропаганди є дезінформація, або подання інформації у вигідному для себе ключі. Дані методи дозволяють спотворювати оцінку того, що відбувається, деморалізувати громадян [7, 11]. Пропагандистські методи застосовуються, головним чином, в рамках політичного впливу. Йдеться про формування необхідного образу уряду, влади, державності [5].

Однією з багатьох інформаційних технологій є технологія інформаційного зомбування. Це контроль індивідуальної або колективної свідомості з застосуванням маніпулятивних методів (ЗМІ, особиста комунікація, зовнішня реклама і так далі), що також сприяє зміні мислення, поведінки, вірування, емоцій або процесів прийняття рішень людиною чи груп людей поза їхньою волею і бажанням.

Поширення чуток – діяльність щодо поширення різної інформації (переважно неправдивої) серед широких верств населення здебільшого неофіційними каналами з метою дезорганізації суспільства та держави або ж їх окремих установ чи організацій. Єдиний можливий спосіб подолання ефективності чуток – цілковите їх ігнорування. Як правило, через деякий час напруження спадає, зайва активність в обговоренні вже неактуальних новин згасає, інтерес до порушеної в чутках проблеми зникає. Поява нових проблем повністю нейтралізує можливі небезпечні наслідки дезорганізації суспільства та держави.

Інформатизація суспільства, розвиток, популяризація критичного мислення та ставлення до невідомих чи нових джерел інформації – перші кроки до захисту національного інформаційного простору. Медіаграмотність та критичне ставлення до інформації мають стати загальнонаціональним трендом. З огляду на відсутність дієвих демократичних механізмів протидії маніпулятивним технологіям інформаційного впливу, засобом запобігання інформаційній агресії є своєчасне заповнення інформаційно-комунікативного простору достовірною інформацією з офіційних джерел.

Під час дослідження шляхів подолання турбулентності крізь призму властивостей особистості сформовано поняття «інформаційно-психологічна турбулентність» – нестабільний стан психіки людини, викликаний інформаційним впливом, що виявляється

в раптових нападах гніву, печалі або відчаю, відчутті тривоги, роздратування, страху чи смутку. У такому стані особистість неадекватно оцінює навколишнє оточення й робить нелогічні вчинки.

Безсумнівно, інформаційно-психологічна турбулентність є фактором загроз інформаційно-психологічної безпеки особистості й потрібні заходи з деактивації цього фактору. Стратегічно важливим як для держави, так і суспільства є формування такої політики, де інформаційна культура займає провідне місце. Мається на увазі не тільки накопичення суми знань, а й розвиток фундаментальних навичок мислення і творчості, духовного розвитку особистості. Відповіддю на турбулентні інформаційні виклики може стати розвиток «турбулентного мислення», заснованого на неформальному, евристичному підході до аналізу ситуації й прийняття рішень (досвід, інтуїція, спритність, винахідливість тощо).

В умовах турбулентних явищ, які руйнують звичні стереотипи поведінки та сформований образ життя, потреба в безпеці та протидії стає домінантною. Саме вона починає визначати мотивацію соціальної поведінки людини, перебудовуючи та змінюючи її, специфічним чином трансформуючи інші базові групи потреб, психічні особливості та характеристики особистості. Вона стає активним і переважним мобілізатором ресурсів організму людини (внутрішніх резервів, механізмів психологічного захисту, застосування копінгових технологій, набутих знань і навичок у соціумі) в надзвичайних обставинах – соціальної дезорганізації, катастрофічних явищ природи, злочинних посягань тощо. Відсутність адекватних можливостей для задоволення цієї потреби викликає в особистості емоційно негативні, гостро пережиті психічні стани, на тлі яких протікають практично всі психічні процеси людини. Це проявляється у вигляді передхворобливих станів (передневротичних, донозологічних форм психічних хвороб) з окремими і незначними порушеннями (підвищена чутливість до звичайних подразників, незначна тривожна напруженість, занепокоєння, елементи загальмованості або метушливості в поведінці, безсоння та ін.). Важливим постає своєчасне проведення медико-психолого-соціальних профілактичних і реабілітаційних заходів з метою запобігання переходу передхворобливих станів у хворобливі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Ураховуючи темп сучасного життя і техногенного розвитку, життєві потреби сучасної людини суттєво змінилися і розширилися, збільшився попит на безпечну життєдіяльність та інформаційно-психологічний комфорт задля особистісної реалізації в умовах турбулентності, інформаційного навалу та несистемного суспільного хаосу.

2. Захист індивідуальної та суспільної свідомості від негативних інформаційних впливів становить основний зміст організації забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Для надійного захисту національних інтересів в інформаційній сфері потрібен комплексний моніторинг зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз та дієві нормативно-правові, організаційно-адміністративні, науково-технічні та інші методи й засоби регулювання рівня інформаційної безпеки. По суті, треба забезпечити постійний контроль і аналіз усіх джерел підвищеного інформаційного ризику, завчасне прогнозування процесів їхнього прояву та оперативне відпрацювання адекватних контрзаходів для відвернення чи мінімізації небажаних наслідків.

3. Інформаційна турбулентність, яка є наслідком синергетики властивостей інформаційного середовища – це деструктивний фактор інформаційно-психологічної безпеки як стосовно держави й суспільства, так і окремої особистості. Основними ресурсами особистості в умовах інформаційної турбулентності виступають внутрішні резерви, механізми психологічного захисту, застосування копінгових технологій і вміння застосувати набуті знання і навички у соціумі. Задля примноження психологічних ресурсів і запобігання розвитку патологічних станів важливим є надання людині інформаційно-психологічної безпеки, що передбачає як захист, так і відновлення психологічного благополуччя особистості.

4. Захист інформації передбачає систему заходів, спрямованих на недопущення несанкціонованого доступу до інформації, несанкціонованої її модифікації, втрати, знищення, порушення цілісності тощо. Захист інформації – гарантія безпеки, завдання держави. В умовах турбулентності розв'язання проблеми забезпечення інформаційної безпеки повинно мати комплексний системний характер та здійснюватися на різних рівнях (нормативному, інституційному, особистісному).

Список літератури:

1. Григор'єв В.І. Технології сучасної інформаційно-психологічної війни. *Information security of the person, society and state*. 2015. № 2 (18). С. 6–15.
2. Губенков А.А., Байбурин В.В. Информационная безопасность. Москва : «Новый издательский дом», 2005. 128 с.

3. Гурковський В.І. Державне управління розбудовою інформаційного суспільства в Україні (історія, теорія, практика) : монографія. Київ : Наук. світ, 2010. 396 с.
4. Дубина А.М. Інформаційно-психологічні війни і їх вплив на масову свідомість. Київ : НТУУ «КПІ», 2011. 57 с.
5. Квернадзе Э. Эффекты и технологии социально-психологического воздействия СМИ на целевую аудиторию. *Коммуникология: электронный научный журнал*. 2019. Том 4. № 1.
6. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 224 с.
7. Некляев С.Э. Информационно-психологическая война в условиях сетевой войны как новая форма угрозы национальной безопасности. *Вестник Московского университета. Серия. Журналистика*. 2008. № 5. С. 35–51.
8. Панарин И.Н. Информационная война и геополитика. Москва : Мир безопасности, 2006. С. 54.
9. Панченко О.А. Турбулентність мислення в структурі інформаційно-психологічної безпеки особистості. *Психологія і особистість*. 2019. № 1 (15). С. 35–53.
10. Панченко О.А. Турбулентность в информационной безопасности личности. *Клінічна інформатика і телемедицина*. 2017. Т. 12. Вип. 13. С. 124–129.
11. Тарасюк В.М. Інформаційний простір в Україні: виклики та загрози. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 375–381.
12. Топалова С.О. Маніпулювання свідомістю як технологія впровадження політичних міфів. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 7. С. 164–172.

Panchenko O.A., Kabantseva A.V., Serdyuk I.A. INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL CHALLENGES OF TURBULENT TIME

The article examines the modern information and psychological challenges of turbulent times, due to the influence of complex socio-demographic, economic, political, legal, informational, psychological, and technological factors, as well as requires a systematic response, adequate transformation of the security sector.

It is noted that the turbulence era has an information-psychological nature, and therefore the challenges (factors or risks of information dissonance) describing it, have an information-psychological basis. This is due to the fact that with maximum protection there is always a risk of damage, including mental, physical health, and psychological well-being due to the influence of negative information and psychological factors.

One of the current information and psychological challenges of today is the existence of information and psychological warfare and armed conflict, which is marked by significant growth of population, affected by information and psychological turbulence. The destructive factors of hybrid (information-psychological) war can cause lasting changes in people with low levels of stress, thereby weakening the human resources of the state and the national security system in general.

The concept of “information-psychological turbulence” is considered, being an unstable state of the human psyche caused by informational influence, which is manifested in sudden outbursts of anger, sadness or despair, feelings of anxiety, irritation, fear, or sadness. In this state, the individual inadequately evaluates the environment and commits illogical acts.

It is noted that the protection of individual and social consciousness from negative information influences is the main content of the organization of information and psychological security. Emphasis is placed on the need for further serious research on this issue to develop an effective public policy to address it in a due manner.

Key words: *information environment, information turbulence, information, and psychological security, information and psychological challenges, information and psychological turbulence.*